

ПОНЯТТЯ ТА СИСТЕМА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ В УКРАЇНІ

Мороз О.Б.,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри

адміністративного права та адміністративного процесу

Львівського державного університету внутрішніх справ

Костовська К.М.,

кандидат юридичних наук, доцент,

начальник НМЦ Інституту з підготовки

фахівців для підрозділів Національної поліції

Львівського державного університету внутрішніх справ

Мороз О. Б., Костовська К. М. Поняття та система адміністративно-правового захисту прав дитини в Україні.

У статті досліджуються система адміністративно-правового захисту прав дитини в Україні та її складові елементи. Охарактеризовано структуру механізму системи адміністративно-правового захисту прав дитини в Україні та його роль у забезпеченні прав, свобод і законних інтересів дитини. Унаслідок дослідження сформовано підхід до розуміння змісту та сутності системи адміністративно-правового захисту прав дитини та її категоріальний апарат. Забезпечення прав і свобод людини є однією з найактуальніших проблем для юридичної науки та державної діяльності. Важливе місце серед її складових посідає захист прав дітей, специфіка якого обумовлюється як особливостями вікового, фізичного та психічного стану дітей, так і сферою діяльності органів державної влади, щодо охорони, захисту та гарантування їх прав і свобод. Переходячи до адміністративно-правового захисту прав дитини, варто зазначити, що в ході його реалізації в обов'язковому порядку долучаються органи державної влади та застосовується їх управлінський вплив на забезпечення правового статусу дитини в суспільстві та державі. Тобто, яким чином органи державної влади забезпечують права, свободи та законні інтереси дитини, а також сприяють їх розвитку. Наголошено, що адміністративно-правовий захист прав людини, зокрема й дитини, відповідає основному змісту здійснення державного управління, тобто урегулювання суспільних відносин у певних сферах суспільного життя за допомогою використання заходів адміністративного впливу. Засоби адміністративно-правового захисту прав дитини є тими ключовими структурно-інструментальними правовими ланками, які забезпечують адміністративно-правовий статус дитини та його захист у разі порушення. Їх характеризує імперативність, публічність, системність та перспектива настання юридичних наслідків у результаті застосування, що є вкрай важливим для адміністративно-правового захисту прав дитини в Україні. Захист прав дитини здійснюється за рахунок поєднання зусиль цілої низки правових категорій нормативного та інституційного змісту, а саме сукупність правових норм та конкретних механізмів, які в рамках цих же норм забезпечують захист прав дитини.

Ключові слова: захист прав дітей, права дитини, адміністративно-правовий захист, система, механізм, заходи впливу.

Moroz O. B., Kostovska K. M. Concept and system administrative and legal protection child rights in Ukraine.

The article examines the system of administrative and legal protection of children's rights in Ukraine and its constituent elements. The structure of the mechanism of the system of administrative and legal protection of children's rights in Ukraine and its role in ensuring the rights, freedoms and legitimate interests of the child

are characterized. As a result of the study, an approach to understanding the content and essence of the system of administrative and legal protection of the child's rights and its categorical apparatus was formed. Ensuring human rights and freedoms is one of the most urgent problems for legal science and state activity. An important place among its components is the protection of children's rights, the specifics of which are determined both by the characteristics of the age, physical and mental state of children, and by the sphere of activity of state authorities regarding the protection, protection and guarantee of their rights and freedoms. Turning to the administrative and legal protection of the rights of the child, it is worth noting that during its implementation, state authorities are necessarily involved and their managerial influence is applied to ensure the legal status of the child in society and the state. That is, how state authorities ensure the rights, freedoms and legitimate interests of the child, as well as contribute to their development. It is emphasized that the administrative and legal protection of human rights, in particular of the child, corresponds to the main content of state administration, i.e. the regulation of social relations in certain spheres of public life through the use of measures of administrative influence. Means of administrative-legal protection of the rights of the child are the key structural-instrumental legal links that ensure the administrative-legal status of the child and its protection in case of violation. They are characterized by imperativeness, publicity, systematicity and the prospect of legal consequences as a result of application, which is extremely important for the administrative and legal protection of children's rights in Ukraine. The protection of the rights of the child is carried out by combining the efforts of a number of legal categories of normative and institutional content, namely, a set of legal norms and specific mechanisms that, within the framework of these norms, ensure the protection of the rights of the child.

Key words: protection of children's rights, child's rights, administrative-legal protection, system, mechanism, influence measures.

Постановка проблеми. Питання захисту прав дітей залишаються актуальними протягом усього часу існування людства. В Україні в останні роки динамічно розвивається інститут захисту прав дитини, вводяться нові посади, до повноважень яких віднесено охорону інтересів дітей, розвивається законодавство з метою наближення до міжнародних та європейських стандартів [11, с. 105].

Захист прав дитини здійснюється за рахунок поєднання зусиль цілої низки правових категорій нормативного та інституційного змісту. Тобто мова йде про сукупність правових норм та конкретних механізмів, які в рамках цих же норм забезпечують захист прав дитини [1, с. 55].

Забезпечення прав і свобод людини є однією з найактуальніших проблем для юридичної науки та державної діяльності. Важливе місце серед її складових посідає захист прав дітей, специфіка якого обумовлюється як особливостями вікового, фізичного та психічного стану дітей, так і сферою діяльності органів державної влади, щодо охорони, захисту та гарантування їх прав і свобод.

Жорстоке поводження з дітьми визнано однією з найбільш розповсюджених форм порушення прав людини у світі [2, с. 319]. Саме тому в сучасних умовах розвитку українського суспільства, необхідно більше уваги приділити належному рівню правового, соціального захисту прав дітей та з'ясуванню конкретних причин протиправної поведінки окремих із них. Цього можна досягнути шляхом політичної стабілізації, соціально-економічного розвитку, програми дій щодо належного виховання та розвитку потенціалу нації у таких напрямках, як навчання, спорт, дозвілля тощо [3, с. 378].

Тому Коломоєць Н.В. стверджує той факт, що система адміністративно-правового захисту прав дитини є досить складною категорією, що обумовлено рядом обставин:

по-перше, права дитини та її правовий статус, як уже було визначено, становлять похідну від загально-правового статусу людини, тому й система захисту її прав буде похідною від загально-правової системи захисту прав людини;

по-друге, відсутній єдиний підхід до розуміння та тлумачення термінів «система», «правовий захист», «адміністративно-правовий захист», тому яке б не було сформовано нами надалі визначення «системи адміністративно-правового захисту прав дитини», воно буде характеризуватися суб'єктивізмом та підтриманням найбільш прийнятної для дослідника точки зору серед існуючих доктрин;

по-третє, система адміністративно-правового захисту прав дитини є динамічною категорією, оскільки її складові елементи можуть постійно змінюватися та трансформуватися з тим, щоб відповідати потребам місця і часу для підтримання та забезпечення правового статусу дитини в конкретних життєвих обставинах. Тому для того, аби правильно підійти до з'ясування змісту та сутності «системи адміністративно-правового захисту прав дитини в Україні», важливо дослідити кожну її понятійну складову [1, с. 56].

Стан дослідження проблеми. Проблема забезпеченості прав дитини є актуальною сьогодні у всьому світі. Тому можемо зустріти чималу кількість наукових і публіцистичних праць у цьому напрямі. Серед усієї кількості вітчизняних дослідників у цій сфері плідно працювали Б. Андрусишин, Л. Заблоцька, В. Журавський, К. Левченко, А. Ковальчук, Н. Коломоєць, О. Миськів, Є. Науменко, Н. Оніщенко, Н. Опольська, В. Оржеховська, В. Селюков, В. Синьов, В. Чорна, О. Шульц і ряд інших учених. Утім, система адміністративно-правового захисту прав дитини та перелік її складових елементів так і залишаються дискусійними питаннями.

Мета статті – проаналізувати та охарактеризувати систему адміністративно-правового захисту прав дитини в Україні.

Виклад основного матеріалу. Отже, дослідження доречно розпочати зі з'ясування змісту категорії «адміністративно-правовий захист прав дитини». Одразу зазначимо, що це комплексне правове явище, тому що об'єднує у собі:

- 1) самі права дитини та її правовий статус;
- 2) механізм адміністративно-правового захисту, тобто за допомогою кого і яким чином забезпечується такий захист;
- 3) сукупність адміністративно-правових норм, які регламентують як правовий статус дитини, так і повноваження органів державної влади та неурядових організацій щодо захисту прав дитини.

Оскільки адміністративно-правовий захист прав дитини є похідною категорією від загально-правового захисту прав людини, то варто розглядати їх у нерозривній єдності. Але в теорії права ми дуже часто можемо зустріти ситуацію, коли відбувається підміна, ототожнення, неправильне тлумачення понять, їх колізія тощо.

М. Вітрук стверджує, що охорона прав – це діяльність, спрямована на:

- 1) усунення перешкод у реалізації прав та обов'язків;
- 2) боротьбу з невиконанням обов'язків та зловживанням правами;
- 3) профілактику та попередження порушень прав та обов'язків.

У свою чергу, захист має місце, коли безпосередньо вже існують перешкоди або є невиконання обов'язків чи зловживання правом [5, с. 667].

Отже, правовий захист у теоретико-множинному розумінні – це юридична діяльність, правова поведінка, правова активність, правові відносини тощо уповноважених осіб у сфері забезпечення прав людини. Він відображає рівень задоволення суб'єкта наявністю необхідних правових механізмів, які здатні забезпечити ефективний захист його прав та законних інтересів. Тому, як було зазначено вище, правовий захист охоплює собою діяльність окремих суб'єктів владних повноважень у процесі реалізації норм процесуального права та сукупність правовідносин, які виникають між цими органами державної влади та місцевого самоврядування й окремими громадянами, і виступає в якості процедур забезпечення, виконання та застосування суб'єктами правовідносин юридичних норм, спрямованих на реалізацію прав, свобод та законних інтересів людини. Іншими словами, правовий захист – це діяльність компетентних органів державної влади, органів делегованих повноважень та органів місцевого самоврядування щодо створення та приведення в дію правових механізмів, які забезпечують реалізацію прав, свобод, законних інтересів, обов'язків, а також гарантій, компенсацій та пільг, які є похідними від правового статусу людини [6, с. 35].

Правовий захист дитини передбачає собою універсальну, нерозривну єдність правового регулювання та діяльності представників інституційного апарату, які спрямовані на забезпечення прав, свобод та законних інтересів дитини, їх відновлення в разі порушення та недопущення таких протиправних дій у майбутньому [4, с. 26]. До цих висновків ми доходимо, аналізуючи наукові праці О. Скакун, яка під механізмом охорони прав людини розуміє сукупність заходів профілактичного спрямування щодо утвердження правомірної поведінки, а під механізмом захисту прав людини – заходи, які спрямовані на відновлення порушених прав неправомірними діями та застосуванням заходів відповідальності до осіб, які ці правопорушення вчинили; В. Венедиктова, який під захистом будь-яких суб'єктивних прав розуміє правове забезпечення недоторканості, їх непорушності, а в разі порушення – застосування заходів примусового характеру, спрямованих на відновлення цих прав [7, с. 9]; О. Обушак, який справедливо зазначає, що поняття «захист» пов'язане не з нормальною реалізацією прав, а лише з конкретним правопорушенням або оскарженням прав, тобто під захистом автор розуміє передбачену законодавством діяльність відповідних державних органів, перш за все правоохоронних і контролюючих, та їх посадових осіб щодо поновлення порушеного права, припинення таких пору-

шень, а також створення необхідних умов для притягнення до юридичної відповідальності осіб, винних у вчиненні протиправних дій, внаслідок яких було завдано шкоди правам та законним інтересам конкретних осіб [8, с. 77]. тощо.

Переходячи до адміністративно-правового захисту прав дитини, варто зазначити, що в ході його реалізації в обов'язковому порядку долучаються органи державної влади та застосовується їх управлінський вплив на забезпечення правового статусу дитини в суспільстві та державі. Тобто нас буде цікавити те, яким чином органи державної влади забезпечують права, свободи та законні інтереси дитини, а також сприяють їх розвитку [4, с. 27].

Під «адміністративно-правовим захистом прав, свобод та законних інтересів людини» в науці адміністративного права прийнято розуміти сукупність застосовуваних у порядку, врегульованому нормами адміністративного права, засобів, спрямованих на здійснення уповноваженими на те органами (посадовими особами), а також особами та громадянами відповідних процесуальних дій (процедур) щодо припинення незаконного посягання на права, свободи та інтереси громадян; ліквідацію будь-яких перешкод, що виникають при їх здійсненні; визнання або підтвердження, поновлення та примусове виконання прав, невиконаних або неналежним чином виконаних обов'язків з притягненням винної особи до відповідальності [9, с. 378]. Простіше кажучи, це діяльність уповноважених осіб щодо забезпечення прав, свобод та законних інтересів людини в рамках визначеної компетенції, де, відповідно, сутністю адміністративно-правового захисту є застосування заходів адміністративного примусу, спрямованих на відновлення, визнання прав та припинення порушень прав громадян, здійснюваних органами публічної влади за заявами громадян або з ініціативи компетентних органів [12, с. 127].

За таких умов ми можемо побачити, що адміністративно-правовий захист прав людини, зокрема й дитини, відповідає основному змісту здійснення державного управління, тобто урегулювання суспільних відносин у певних сферах суспільного життя за допомогою використання заходів адміністративного впливу.

Відсутність же органів державного управління, їх посадових осіб чи осіб делегованих повноважень виключає можливість здійснення адміністративно-правового захисту людини в цілому й дитини зокрема [4, с. 27].

З точки зору наукового пізнання досить цікавим є підхід О. Юнусової щодо визначення адміністративно-правового захисту прав, свобод та законних інтересів неповнолітніх. Під таким захистом авторка пропонує розуміти одну з форм правового захисту, яка являє собою сукупність матеріальних та процесуальних організаційно-правових засобів, за допомогою яких задовольняється потреба самих неповнолітніх, а також інтерес держави у визнанні, реалізації та відновленні їх порушених суб'єктивних прав чи усуненні загроз порушення цих прав з метою забезпечення їх безперешкодному здійсненню [6, с. 27].

Механізмом адміністративно-правового захисту прав дитини в Україні є складна універсальна система, представлена взаємною єдністю суб'єктів адміністративно-правового захисту прав дитини, дії яких скоординовані у визначеному напрямку, відповідних засобів адміністративно-правового впливу та юридичних гарантій, які забезпечують реалізацію захисту прав дитини [1, с. 104].

Структура механізму адміністративно-правового захисту прав дитини обов'язково передбачає наявність засобів їх адміністративно-правового забезпечення, які сприяють реалізації прав дитини. Так, на рівні теорії права під засобами правового захисту, тобто юридичною забезпеченістю прав, прийнято розуміти засоби матеріально-правового та процесуально-правового характеру. Це можуть бути, на думку окремих дослідників, правові норми, нормативно-правові акти, правовідносини, правозастосовні акти, правозахисна діяльність державних органів, громадських організацій, юридичних та фізичних осіб, а також самозахист. Усі ці засоби реалізуються різними суб'єктами та відображаються у відповідних формах на різних етапах та рівнях захисту (міжнародний рівень, вітчизняний, регіональний, місцевий рівень тощо) [1, с. 105].

Волкова І.І. наголошувала, що структурно правовий механізм захисту прав дітей складається з окремих елементів, а саме: 1) правових норм, що визначають умови та порядок застосування інструментів публічного адміністрування для захисту прав дітей; 2) інституційної системи захисту прав дітей, яка сформована з уповноважених суб'єктів, наділених повноваженнями щодо створення надійних умов для гарантування та охорони прав дітей; 3) адміністративних процедур, в межах яких реалізується захист прав дітей [11, с. 105].

Наведене вище дає нам можливість сформулювати визначення *адміністративно-правових засобів захисту прав дитини в Україні*, під якими варто розуміти сукупність правових норм, явищ та дій, що в системній єдності при реальному використанні сприяють захисту прав, свобод та законних інтересів дитини.

Засоби адміністративно-правового захисту прав дитини є тими ключовими структурно-інструментальними правовими ланками, які забезпечують адміністративно-правовий статус дитини та його захист у разі порушення. Їх характеризує імперативність, публічність, системність та перспектива настання юридичних наслідків у результаті застосування, що є вкрай важливим для адміністративно-правового захисту прав дитини в Україні.

Відповідно до системи засобів адміністративно-правового захисту прав дитини в Україні варто віднести:

- акти державного управління;
- міжнародні приписи або договори;
- адміністративний примус;
- саму діяльність уповноважених суб'єктів, яка забезпечується наявністю в них відповідного адміністративно-правового статусу з чітко визначеним колом прав та обов'язків у сфері захисту прав дитини;
- звернення до органів державної виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, органів делегованих повноважень, міжнародних інституцій та їх посадових осіб;
- допомога та сприяння інститутів громадянського суспільства у сфері захисту прав дитини;
- активна правова позиція дітей, їх батьків та осіб, що їх замінюють, у взаємодії з органами публічної адміністрації [1, с. 121].

Щодо юридичних гарантій адміністративно-правового захисту прав дитини в Україні варто розуміти сукупність нормативно закріплених організаційно-правових дій, форм та заходів, що перебувають у єдності та утворюють механізм правового впливу, за допомогою якого держава забезпечує реалізацію та захист суб'єктивних прав дитини [1, с. 123].

Також варто відмітити, що юридичними гарантіями адміністративно-правового захисту прав дитини в Україні є сукупність форм, за допомогою яких держава забезпечує реалізацію та захист суб'єктивних прав дитини. Що стосується форм, то вони є зовнішнім відображенням діяльності держави, її органів та органів місцевого самоврядування щодо захисту прав дитини. В теорії адміністративного права форми управлінської діяльності можуть бути як правовими, що тягнуть за собою настання певних юридичних наслідків, так і неправовими, що сприяють реалізації правових форм, проте юридичних наслідків не створюють (більш детально ми на них зупинимося в подальших розділах монографії). Так, наприклад, видання акта державного управління, що є найбільш поширеною правовою формою реалізації державної влади, є юридичною гарантією адміністративно-правового захисту прав дитини в Україні, оскільки в такому підзаконному акті містяться конкретні приписи та зобов'язання, які має виконати об'єкт управління з метою забезпечення реалізації прав дитини [1, с. 131].

Висновки. *Адміністративно-правовим захистом прав дитини в Україні* є урегульована нормами адміністративного права діяльність уповноважених органів державної влади щодо застосування правових форм та методів, спрямованих на протидію негативним впливам, забезпечення, реалізацію та відновлення у разі порушення прав, свобод та законних інтересів дитини в межах, визначених компетенцією цих суб'єктів [4, с. 27].

Отже, *системою адміністративно-правового захисту прав дитини в Україні* є сукупність адміністративно-правових норм та механізмів, які у взаємній єдності спрямовані на утвердження, забезпечення та гарантування прав, свобод та законних інтересів дитини.

Список використаних джерел:

1. Коломоець Н. В. Адміністративно-правовий захист прав дитини в Україні : монографія. Харків : Панов, 2019. С. 55.
2. Дідик Н. І. Адміністративно-правові аспекти подолання насильства над дітьми. *Митна справа*. 2013. № 4 (88). Ч. 2. К. 2. С. 319.
3. Ніколайчук А. І. Сучасний стан захисту прав дітей. *Форум права*. 2014. № 1. С. 378–381. URL: http://nbuv.gov.ua/jpdf/FP_index.htm_2014_1_66.pdf.
4. Коломоець Н. В. Зміст і сутність системи адміністративно-правового захисту прав дитини в Україні *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2018 № 34. С. 26-30.

5. Теория государства и права : учеб. для бакалавров / под ред. В. К. Бабаева. 3-е изд., перераб. и доп. М. : Юрайт, 2013. С. 667.
6. Юнусова О. М. Административно-правовое регулирование защиты прав и законных интересов несовершеннолетних в Республике Таджикистан : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.14. Москва, 2015. С. 35.
7. Венедіктов В. С. Теоретичні питання соціальної політики держави в умовах ринкової економіки. Соціально-захисна діяльність держави в умовах ринкових відносин: матеріали наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 31 трав. – 2 черв. 2007 р.) / за ред. В. С. Венедіктова ; Укр. асоц. фахівців труд. права ; Черніг. держ. ін-т права соціальних технологій та праці. Чернігів, 2007. С. 9.
8. Обущак О. О., Обущак С. А. Адміністративне регулювання у сфері охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2009. Вип. 36. С. 77. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpqgzdia_2009_36_9 (дата звернення: 01.07.2022).
9. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник: у 2 т. Т. 1. Загальна частина / Ред. кол.: В.Б. Авер'янов (голова). Київ: Вид-во «Юридична думка», 2004. 584 с.
10. Волкова І.І. Адміністративно-правовий механізм захисту прав дітей. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.07. адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Запорізький національний університет, Запоріжжя, 2021. 186 с.
11. Волкова І.І. Правова основа механізму захисту прав дітей. *Правові новели. Науковий юридичний журнал*. № 14/2021. С. 105-112.
12. Гнитюк Р.Ф. Ідея правової держави: теоретико-правова модель і практична реалізація. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. 388 с.